

'מראות', גיליון 5, מאי-יוני 1997

גבוהה מדי, שמנה מדי, גזורה כדחליל או כחבית, עקומה, ישרה ואולי מדויקת: בחדר המראות, הזול מבין מתקני הלונה-פארק, מספק גופם של המתבוננים עצמם את השעשוע שבעבורו שילמו. צריך רק להתבונן. גיליון 5 של 'מראות: מגזין ארצי לבת השירות הלאומי ולצעירה הדתית', היה בבחינת הכרזת מלחמה על הממסד הדתי.

תמר אלאור

מכניסים אותו לספרייה. בנות השירות הלאומי מקבלות אותו, אנשים פרטיים מנויים עליו. נשים וגברים קוראים בו. הרב חיים דרוקמן והרב שלמה אבינר רשומים בו כמי שנותנים גיבוי תורני.

תביני, המטרה שלי בעיתון הזה היא לשנות את העולם, לפחות את העולם שלי, לשנות את הקשר בין גברים לנשים בקהילה שלנו, להשמיע את הקול שלנו, להפסיק פעם אחת ולתמיד לדבר עלינו דרך גברים, דרך רבנים. אבל הקונץ הוא שכדי לדבר צריך את ה"הסכמות" שלהם, אז קיבלנו אותן. הם ראו ארבעה גיליונות יפים כאלה, עם כד חרס בחול על הדף הראשי שאומר "אין עתיד ללא עבר", עלעלו קצת ונתנו את ברכתם.

גם לבכת לכאלה שכבר השמיעו את הקול שלהן אני לא יכולה. הרי אצלנו אחת כמו לאה שקדיאל או כמו אליס שלווי, היא שרופה, מבטלים אותה, קוראים לה משוגעת, עוכרת ישראל. אני צריכה לחפש את הטון שיעבור, לתרגם את הערכים של שתי הנשים החשובות האלה לשפה של עולים חדשים. בינינו, מה שאמרנו בגיליון הזה, הוא אפס קצהו של מה שיש לנו להגיד.

אז מה הן כבר אמרו בגיליון מספר 5, שהופך את הופעתו לאירוע אשר ממנו ואילך הכל ייראה אחרת? ומדוע הן אמרו את זה דווקא עכשיו, במקום הזה ובזמן הזה?

למעשה, הן ביקשו להגיד הכל. להעלות על סדר היום הציבורי-דתי את כל הנושאים הפמיניסטיים בבת-אחת, עכשיו. לנצל את הרגע כדי לסמן ולהצביע. הן מדברות על מעמד האשה בכלל, ביהדות, בעבודה, בתקשורת, על ייצוגה של האשה באמנות ובקולנוע, על האשה כמורה, כאם. הן דנות באפליה בשוק העבודה, בהטרדה מינית, בבריאות האשה, וגם תורמות המלצה לסרט, מתכון לעוגה וכמה מלים על האשה כנהגת. כל זה ב-47 עמודים הכוללים הרבה מודעות פרסומת. במקביל, מהדהדים בתוך הגיליון קולות של פמיניזם מהגל הראשון והשני. פמיניזם מהותני שבו נבדקת כדאיות הפמיניזם לאחר שכבר הושג(?). תביעות ליברליות לשוויון בשוק העבודה לצד ערעור על חובת העבודה לנשים, המלווה

באוניברסיטת בר-אילן, בחדר הזמני שסופק למערכת מראות: מגזין ארצי לבת השירות הלאומי ולצעירה הדתית, מתבוננת יהודית גורפיין, עורכת העיתון, בעצמה ובחברותיה למערכת, שגילן נע בין 18 ל-30. אין לה שום פחד מהעיסוק בהשתקפויות כמות שהן, אולם יש לה גם עניין להגיד דבר-מה על המראות עצמן. כמו נשים רבות בעולם, הבבואה הניבטת אליה עוברת לרוב דרך פריזמה גברית, אלא שבמקרה שלה, ממורקות מראות המנסרה במשחה של קדושה.

ארבעה גיליונות תמימים צריכות היו היא וחברותיה להוציא תחת ידן קודם שהגיעו ל"מומנט".

"האמת שמשכנו את הרגע הזה, שיחקתי עם התאריכים, מתחתי את הלועזי לכאן ואת העברי לשם, ויצא עיתון שפרוס בעצם על שלושה חודשים שלמים. שלא ייווצר ריק", היא אומרת. אמנם הפקת כל גיליון היא בגדר מאבק: המימון אינו מובטח מראש, והן נמנעות מלבקש חסות מגוף ממוסד שיכתוב להן את התכנים. אבל גיליון מספר 5 היה בבחינת הכרזת מלחמה.

הייתי צריכה להוציא ארבעה גיליונות "בסדר" כאלה, אחד על יהדות בחברה הישראלית, שני על בחירת לימודים ומקצוע, שלישי על "נתינה", רביעי על תקשורת ונשים, עד שהגעתי למה שהכי בוער לי. כשהלכתי לרב אחד, מנהל מדרשה לנשים דתיות בארץ, שהוא בן-אדם פתוח דווקא, הוא כמעט העיף אותי מהחדר. "את רוצה צרות?" הוא אמר לי, "את רוצה לחסל את העיתון? את רוצה לחסל אותי?" הוא נבהל, הוא קיבל פיק ברכיים, לא ראיתי אותו אף לא פעם במעב כזה. "הרי אם אני אגיד את מה שאני חושב", הוסיף, "אני יכול לסגור את המוסד הזה. מה את רוצה שאגיד לך? שמחנכים את הבנות באולפנות ליראת הבעל? להיות כלי לשימוש ושירות? הרי זה מה שהם עושים שם. עזבי את זה".

אבל היא לא עזבה.

18,000 עותקים של המגזין מכאנת מופצים בארץ. כל מוסדות החינוך הדתיים לנשים ולנערות, למעט מכללת "בית וגן" בירושלים,

'עֶרֶץ 77, ירחון לספרות', עורך יעקב בסר, גיליון 165, אוקטובר 1993.

ההסכם, ודורש מכל ראשי הקהילות החרדיות באר"ב להחרים את טקס החתימה על ההסכם, שייערך בבית הלבן. ⁹ מותרת חזרתה של קבוצה ראשונה ממגורשי החמאס, ששהו בלבנון. השאר יורשו לחזור בדצמבר הקרוב. ¹¹ מפגש ראשון מסוגו בין חברי כנסת ממרצ לחברי הארגון הפלסטיני, החזית הדמוקרטית, המתנגד להסכם אוסלו, מתקיים בבית חנינא, במטרה לשכנע את החזית לתמוך בהסכם. ¹³ בטקס חגיגי בבית הלבן נחתם הסכם אוסלו בין ישראל לאש"ף. תמונת רבין הלוחץ את ידו של ערפאת הופכת לסמל תקשורתי. ערפאת בנאומו: "הפסקת התחושה של היותנו קורבן לאי-צדק היסטורי היא הערובה החזקה ביותר להשגת דו-קיום... בין העמים". ¹⁴ קטטה המונית פורצת בין נשים, שבאו להתפלל בקבר רחל נגד "מסירת חלקי ארץ-ישראל לערבים" לבין חוגגים ערבים, שהניפו דגלי אש"ף. ¹⁴ הרבנים הראשיים קוראים לקיים תפילה בכותל המערבי, בערב יום הכיפורים, להצלחת תהליך השלום ולהגברת הביטחון. ¹⁹ הרב הראשי, ישראל מאיר לאו, יוצא לביקור ראשון מסוגו בוותיקן ונפגש עם האפיפיור. ²² ארבעה עובדים בכור הגרעיני בדימונה, שחלו בסרטן, מגישים תביעה משפטית; דורשים לחקור את הקשר בין מקום עבודתם למחלתם. ²⁷ ערפאת קורא לפלסטינים לשים קץ ל אלימות. ²⁷ בית משפט מקל בעונשם של שני אנשי פת"ח, בטענה שלאור התבטאויות ראשי הארגון כי אין לנקוט אלימות, ולנוכח החלטת הממשלה, אש"ף נהפך לחוקי, ולפיכך זריקת אבנים על ידי חבריו היא מעתה אירוע פלילי בלבד. ²⁹ המשטרה עורכת מבצע לאיסוף כלי נשק ממתנחלים.

+ רואים אור: בקצת, עמדת, ספרה הראשון של צריה שלו: רומן על נישואין, מין והריון; כולם בני עשרים, קובץ סיפורים ביוגרפיים על "בני דור החלוצים", מאת משה מאירי; לפני ההתבוננות, קובץ שירים בערבית של המשורר פארוק מואסי. < תיאטרון החאן מעלה את הלילה והבהב, מחזה מאת ד"ר עבד אל ע'אפר-מכאוי: משל תיאטרוני בעל משמעויות פוליטיות אקטואליות, שנכתב בהשראת סיפורי עם תימניים. < סרט קצר, שכתב וביים רן בלייר, מוקרן בסינמטק תל-אביב: פגישה בין נערה מעיר נידחת לבחור תלוש, שפוטר מעבודתו כנגן טרומבון בשכונה מוזנחת בדרום תל-אביב. התיק של שייח' מערוב, סרט ראשון של במאי דרוזי, מסעוד חמדאן: סרט בלשי על רקע מלחמת המפרץ. שיינדלה, מחזהו של אמנון לוי, בבימויו של רמי דנון, בתיאטרון הקאמרי; שיעור באנטומיה של נפש האדם, מאת יוסף מונדי ובבימויו, מוצג בפסטיבל עכו: שלוש אפיזודות על זקנה, מוות ויחסים בעייתיים בין אבות לבנים. < מייקל ג'קסון פותח מסע הופעות בישראל.

אוקטובר 2 < פרסום רשמי: מתוך מאה ועשרה תלמידים שהחלו את לימודיהם בחטיבת הביניים בשכונת התקווה, סיימו רק עשרה את כיתה י"ב. < 3 הרב הראשי לשעבר שלמה גורן על יאסר ערפאת: "דינו כדין היטלר אם ייכנס לארץ, אנו חייבים להרוג אותו". < מבוקש מעזה פונה במכתב לחברי כנסת מהשמאל, ומבקש כי יפעילו השפעתם על רבין להפסיק רדיפת מבוקשים, בעקבות הסכם אוסלו. < 6 ארנה ח'מיס, אשתו של צליבא ח'מיס, זוכה בפרס הנובל האלטרנטיבי על פעילותה נגד הכיבוש. < 12 ראש השב"כ מודה בכנסת, כי כמה מחוקרי השירות התנהגו באלימות כלפי עצירים, הועמדו לדין פלילי ונענשו. < 14 א.ב. יהושע וסופרים נוספים קוראים שלא לפגוע בזכויות המתנחלים. < 16 השרה שולמית אלוני אומרת, כי ההתנחלויות הן קולוניאליסטיות במהותן, וכי חלק מיושביהן יצטרכו לחזור ל"מדינת האם". < 18 מנכ"ל רשות השידור, מרדכי קירשנבאום, מחליט לסגור את אגף התעמולה הפוליטית בקול ישראל בערבית, בנימוק שאין בו צורך. < 25 שש מאות וחמישים עצירים פלסטינים משתחררים מבתי כלא ישראלים על פי ההסכם אוסלו. < 30 הרב שך מכנה את הדמוקרטיה "קללה", ואומר כי "כל יושבי בית המחוקקים נוטלים שוחד".

+ רואים אור: מלאך אושטן, מאת שרה אנג'ל: סיפורה של אשה, שהאשמה ברצח ובהנהגת כנופיית עבריינים, ריצתה עונש מאסר חזקתה; אדם לאדם נשר: פתגמים של יוצאי גורניה בישראל, מאת חוקרת הפולקלור גלית חזן-רוקם. < אורי דרומר מציג בגלריה קדמת עדן בתל-אביב מאות ק"מ של סקס: מיצב הכולל עבודה במחשב, מוסיקה ווידאו, ובו איברי גוף שנשרקו במחשב; שנים-עשר אמנים פלסטינים משתתפים בתערוכה האמן בן זמננו והאמנות העממית, במרכז פיילי במזרח ירושלים. < אדם בן בלב, מחזה על פי ספרו של יורם קניוק, מוצג בתיאטרון גשר, בבימוי יבגני אריה: הצגה

דחוס, ספריו ארוכים. התלמוד הבבלי בתרגומו לעברית של עדין שטיינזלץ בולט בצד השמאלי של התמונה, אולי רמז לכך שלארון זה ניגשים גם אנשים שאינם אמונים על הארמית. בתחתית התמונה – החברותא. המרכיב ההכרחי שליד הארון.

היחידה המובחרת שבדרך כלל עומדת ליד הדוכן בבית המדרש ההומה בחברותות אחרות יושבת. יותר מכך, היא מורכבת משתי נשים צעירות ללא כיסוי ראש, שתי רווקות בשיער הגולש מתחת לכתפיים, בחולצות טריקו ארוכות שרוולים, המעיינות בספרים הגדולים המונחים על השולחן הרחב, הזורע בספרים רבים אחרים. כף ידה של האשה משמאל מונחת ברכות על העמוד השמאלי של ספרה, והאצבע המורה של האשה מימין מסמנת לה "איפה היא אוחות". כתמי צבע חום-סגלגל המוטבעים על פרופיל העמוד מסמנים את היטל הצד של הספרים הפתוחים. בטריקת כריכה לכריכה, נאספים כתמים אלה לצורות מופשטות היוצרות את המראה המובחן של ספרי קודש.

גם תמונת הנשים הלומדות לא הפתיעה אותי. צילומים דומים מעטרים את שלל הקטלוגים המופצים היום על ידי המדרשות לנשים שמציעות לימודי קודש נמרצים.

התחושה שאינה משתמעת לשתי פנים כי בידי גיליון מהפכני צמחה מקריאה שיטתית של תוכן הגיליון, מלווה בניסיונות בלתי פוסקים להתעלם מצורתו. אותה צורה שהקלה על הרבנים לעכל את התוכן, ובראייה לאחר גרמה לחלקם לתרום לתוכן המהפכני או לאשרר אותו.

אומרת גורפיין:

כשהחברת היתה מוכנה נכנסתי למשרדו של אותו רב מדרשה שכמעט סילק אותי אז מהחדר, ונתתי לו אותה, הוא עלעל בה במהירות ואמר לי: "ככה בדפדוף ראשון זה נראה לי בסדר גמור, תשאירי לי את זה כדי שאוכל לעיין בה ברצינות". השארתי לו את החוברת ולא שמעתי ממנו. כדי לשתף אותם באמירה שלנו... הייתי זקוקה להרבה דיפלומטיה. בשיחות פנים-אל-פנים אתם זה היה קשה, הרבה רבנים אמרו "הכל נפלא, הכל בסדר, הבנות מרוצות, המשפחות מרוצות, תראי אותן כמה הן מאושרות, וגם את תתחתני ותראי שהכל יעבור לך", אבל רבנים מסוימים שעל עמדתם ידעתי מראש ודיברתי אתם בטלפון, סיפקו לי את הסחורה. תראי את המאמרים של הרב יאיר בן-שטרית, של הרב שלמה אבינר עצמו, של הרב יעקב אריאל או של הרב ארי שבט. שלא לדבר על ראיונות עם נורית פריד [מראשונות "מדרשת ברוריה", מדרשה ללימוד תורני גבוה לנשים, ומנהלת היום את המכון לטוענות רבניות], עם הטוענת הרבנית, אלישבע הורוביץ, עם ד"ר יעל לויין-כ"ץ שהכינה לנו סקירה קצרה על ההיסטוריה של הנשים הלמדניות ביהדות. כל אלה דיברו ואמרו הרבה יותר ממה שהיה מקום לפרסם, או ממה שהיה נכון לפרסם.

הרב ארי שבט, העומד בראש בית המדרש לבנות "תלמוד תורה אורות" באלקנה, מציג עצמו בגיליון כמרצה תורני, מחבר מאמרים בנושאים אקטואליים וכמלחין וזמר של שירי נשמה. במאמרו המתפרסם בגיליון

‘מראות: מגזין ארצי לבת השירות הלאומי ולצעירה הדתית’, גיליון מספר 5, מאי-יוני 1997.

בהצעות חתרניות להישאר בבית ולהיות אם במשרה מלאה. כל זה אגב שימוש מצומצם ביותר, פתלתל ומסויג במושג “פמיניזם”.

סטודנטית לתואר שני השאירה לי את גיליון מספר 5 בתא הדואר בצירוף פתק: “אני חושבת שזה יעניין אותך”. הסממנים החיצוניים של החוברת עוררו בי תחושה נינוחה ולפיכך מעוררת חשד, העולה מן ההיכרות שלי עם “האסתטיקה הדתית”.

נייר רגיל (לא כרומו, לא ממוחזר), העמדה פנימית תזזיתית של הטקסטים, שימוש בכל סוגי הגופנים, פרישה (layout) בלתי מסוגנת של מאמרים, בוקסות, תמונות, איורים, קריקטורות. הדגשות בלתי שיטתיות של כותרות, של כותרות משנה, של שמות הכותבים, תערובת פרסומות של חברת השידוכים, “ענבי גפן בענבי גפן”, בצד הודעות על קורסים במדעי החברה, במדעי החיים, ברפואה, בסיעוד וביהדות, המוצעים בבית הספר לסיעוד באשקלון. סלון לתפירת שמלות חופה, “אחותי כלה”, ליד פרסומת של בית הספר הדתי לתקשורת “במעלה”, מתחת להודעה של “האגודה להתנדבות בעם”, האחראית על שירות לאומי לבנות, מול רשימת כל המוסדות המציעים שנה של לימוד “תורה לשמה” לנשים. גרפיקה נעדרת “סטייל”.

בשער הגיליון תמונה מוכרת של “הארון”. אותו ארון ספרים יהודי-מיתולוגי שזכה באחרונה לדיונים נוקבים בתקשורת החילונית: גבוה,

דוד ריב: ציורים 1982–1994. קטלוג תערוכה במוזיאון תל־אביב לאמנות, אוצרת אלן גינתון.

1993 ראשונה של מחזה עברי בתיאטרון המורכב ברובו מדוברים רוסיים; עמנד חשמל, מחזה מאת אנטואן שלחת, מוצג בפסטיבל קרטאג' בטוניסיה.

נובמבר 1 < מחריף מאבק הימין בממשלה: מתנחלים חוסמים צמתים; מופץ סטיקר הקורא להרוג את ראש הממשלה. < הנחיות חדשות בצה"ל קוראות לחיילים להימנע ככל שניתן מעימות אלים עם מתנחלים. < 2 בחירות לרשויות המקומיות. אהוד אולמרט מביס את טדי קולק וזוכה בניצחון סוחף בבחירות לראשות עיריית ירושלים, בתמיכה משמעותית של החרדים בעיר. רוני מילוא נבחר לראשות עיריית תל־אביב; עמרם מצנע – לראשות עיריית חיפה. < 3 בית הדין של הליכוד מחליט כי אלי לוי, חבר מרכז הליכוד, יורחק מן התנועה אם ייסע לטוניס לפגישה עם אנשי אש"ף. לוי מוותר על הנסיעה. < 9 חברי המרכז לזכויות האדם והאזרח חונכים, בנוכחות השרה שולמית אלוני, את "המרשם לנישואין אלטרנטיביים", שירכז נתונים ויספק סעד משפטי לזוגות שהרבנות מונעת מהם להינשא, או לאלה המעדיפים להינשא במסגרת חילונית. < 11 סכסוך בין כת עדי ה' בלוד לשכניהם חסידי חב"ד, המטרידים אותם בעקבות הצטרפות יהודייה מלוד לכת. < 17 מהומות אלימות בין מתנחלים, שניסו למנוע את הסרת העוצר בעיר חברון, לבין ערבים בעיר. < 22 מועצת יש"ע מנחה מתנחלים לפתוח באש, אם ינסו שוטרים פלסטינים, שעתידים להיכנס לגדה ולרצועה במסגרת הסכם אוסלו, לעוצרם בכוח. < 28 הרב אברהם טולדנו, ראש ישיבת הר הבית וחבר בתנועת "כהנא חי", נעצר בשובו מחו"ל, לאחר שבכליו מתגלים חומרי נפץ וציוד חבלה מתוחכם. < + רואה אור עם, מאכל מלכים, רומן רב־קולי, מאת יצחק לאור, על חיילי שירותים בבסיס אספקה המצליחים למנוע את מלחמת 1967: מעין היפוך של ימי צקלב והיסטוריה אלטרנטיבית בכל המובנים. < ברוך בליך מציג צילומי עיתונות של חן מיקא, צלם המקומון התל־אביבי העיב, בגלריה קמרה אובסקורה. < דו"ח לאקדמיה – סטנדרט קפקא, הצגת יחיד של מאיה אנגלר, בקבוצת התיאטרון אלטרנטיבה, בבימוי שמחה ספקטור.

דצמבר 1 < החרפה בהתפרעויות בשטחים לקראת פינוי צה"ל מעזה. < 2 תושבת בית־אל נרצחת על ידי פלסטינים. למחרת יצהיר יצחק רבין: "נמשיך להילחם בטרור, ולהתקדם במימוש ההסכם עם אש"ף". < אש"ף מעביר לישראל חצי דיסקית שהייתה שייכת לחייל הנעדר, זכריה באומל. < 3 מתנחלים יורים בחברון, בעת הפרות סדר בעיר, ופוצעים ארבעה פלסטינים. < 12 סרטו של הבמאי הפלסטיני, רשיד משהראווי, עד להודעה חדשה, זוכה בפרס הסרט הטוב ביותר בפסטיבל קהיר. < 15 מותרת חזרתם של שאר מגורשי החמאס ממר' אל זהור בלבנון. < 19 הרב הראשי לשעבר, שלמה גורן, קורא לחיילי צה"ל לסרב לפנות יישובים בגדה. פסקי הלכה דומים מוצאים על ידי רבנים אחרים המשתייכים לציונות הדתית, ובהם ראש ישיבת מרכז הרב בירושלים. < חסידי סאטמר מפיקים קלטות וחבורות שבהן הם מנסים לשכנע את יהודי תימן לא לעלות לישראל. < 28 אגודת אל הלא, העומדת בראש המלחמה בסמים במגזר הערבי: רבע מהנרקומנים בישראל הם ערבים. < 30 הוותיקן וישראל חותמים על הסכם לכינון יחסים דיפלומטיים. < + המחזה גורדיש – היום השביעי, מאת הלל מיטלפונקט, ובבימויו בתיאטרון הקאמרי: ניסיון להבין את עלייתו ונפילתו של גורדיש על רקע מיתוסים של צבאיות וסגידה לכוח אחרי מלחמת 1967. < עקבות פעולה: נירה יצחקי אוצרת בגלריה שלוש תערוכת ציורים של אמנים משנות השבעים, הבוחנים את מושג הגבול הפיסי והמושגי.

ינואר 7 < ס. יזהר מגיב בהבאץ על תוכניות האירוח של הערוץ השני: "הו אנשים, אל תלכו לטלוויזיה... יזמינו אתכם כדי להשתיק אתכם. ימחקו אתכם לפני שהתחלתם, וכשאינכם אומרים את השורה שציפו מכם, יהפכו אתכם לגלמים מטופשים". < 9 שני נערים בני 15 ו־16 מהרצליה רוצחים את נהג המוניית דרך רוט. השניים דורשים מהנהג להסיע אותם לשפת הים, שם הם יורים בעורפו ובזוהים טבעת ושרשרת זהב. הם יידונו ל־16 שנות מאסר. < המרצים באוניברסיטאות פותחים בשביתה ממושכת בתביעה להכפלת שכרם. הסכם שכר חדש וסיום השביתה בתחילת חודש מארס.

מספר 5 של מרבנות הוא מקפיד לציין את ההבדלים המהותיים בעיניו בין לימוד של נשים ובין לימוד של גברים:

ניתן לומר באופן כללי שהלימוד הפופולרי ביותר (אצל נשים) הוא בנושאי האמונה (בייחוד כתבי הרב קוק), המוסר, החסידות והתנ"ך, ופחות בנושאי ההלכה והגמרא. מצאתי שבנות קולטות ומבינות את הרב קוק, למשל, הרבה יותר מהר מבנים וניתן ללמוד אתן אפילו את "אורות הקודש", דבר שלא מקובל אצל בנים עד שנה ד' או ה' במקרה הטוב. המוכנות של הבנות לתקן את המידות ולהתעלות בעבודת ה' בולטת מול האגו הגברי (שלעתים מתקשה להודות בחסרונותיו [שם, 11]).

אף על פי שבבית המדרש שלו אין מדגישים את לימוד הגמרא, הרב שבט מציין שיש בנות שמתעקשות על כך ומגיעות "להישגים נאים". על תופעת הנשים הלומדות אומר שבט בסוף דבריו: "ההשלכות של שנת לימוד תורה לשמה אצל בנות הן רבות ומקיפות את החברה ואת המדינה בכלל, את הגברים כנשים ואת הדור הבא לא פחות מהדור הזה" (שם, 12).

גורפיין שייכת לדור הקודם. היא בוגרת המחזור הראשון של לימוד שנת תורה לשמה לנשים דתיות ישראליות שנפתח במדרשת "ברוריה" לפני כ־10 שנים. היא וחברותיה שילמו מחיר על חלוציותן. חלקן לא נישאו עדיין, אחרות לא מצאו מקום בתוך הקהילה הדתית ועזבו אותה, ומיעוטן עסוק בבניית האפשרות לעשות את מה שהן עשו תוך הרחבת הלגיטימציה של החברה הדתית למעשה זה: הן מחנכות נשים צעירות, מבקרות את הממסד הרבני ומחפשות דרכים יצירתיות להישאר בבית אהוב שאת יסודותיו הן מטלטלות.

הרגע הביקורתי של גיליון מספר 5 התאפשר בקיץ 1997, משום שגורפיין הגיעה לנקודת איזון בין ביטחונה העצמי לבין הביקורתיות שלה. סביב גורפיין פורחת תעשיית חינוך תורני לנשים, תעשייה פרדו־קסלית שמחציית הגיליון עוסקת בה. הרוח המיוחדת השורה על הגיליון צומחת מתיאור האשה הדתית כמאמינה ומקיימת, התובעת להרחיב את השתתפותה בעולם הרוחני, החברתי-פוליטי של קהילתה הדתית.

כל תביעה להשתתף בקיים היא ממילא שינוי של אותו היש. הרחבת מעגל המשתתפים משנה את שדה הפעילות, את איכותה של פעילות זו ואת מגמותיה. הפעולות שיש לבצע כדי להכיל את גל המשתתפות החדש דורשות יצירתיות, אומץ הלכתי וערעור על המובן מאליו. הרב יאיר בן־שטרית מכתיר את מאמרו בגיליון זה בכותרת: "המהפכה הדתית השקטה". הגרפיקאית הגדילה את אותיות "המהפכה", על חשבון "הדתית השקטה". הרב בן־שטרית (מנהל מדרשה לבנות בתל־אביב ורב של אחת מן התנועות לשירות לאומי) אמר לי בשיחת טלפון שזו אכן מהפכה רבת היקף, אבל מה שהוא אוהב בה זה את השקט שלה.

כל עוד הוא ואחרים כמותו אוהבים את "השקט שלה", צריכות חברות המערכת לשחק בכפתור העוצמה של קולן. המשחק עצמו מעצים את ידיעותיהן על מערכות יחסי כוחות ועל המגברים שלהן. הן מודות שאת מה שאספו תחת ידיהן צנזרו מתוך כאב ופחד, הליך שגרר תחושות

ייאוש והשפלה. עם זאת, מלאכת האיגוף ואמנות הריכוך לא נעשו כעבודת נשים מובנת מאליה, אלא כטקטיקה חתרנית שאיננה נוגעת רק לנושא לימוד התורה (ובו ידובר בהמשך). טיבה של עבודה זו מתבהר בדבריה של יהודית גורפיין:

שמענו מחברת מערכת, שמתנדבת במרכז לנפגעות תקיפה מינית, שיש תלונות מאולפנות ומהתנחלויות. לא ידענו מה לעשות. לדבר על זה בגלוי אף אחד לא רצה, להתעלם מזה אנחנו לא רצינו. עם זאת, פחדנו שאם המאמרים על לימוד תורה לנשים לא יחסלו אותנו, אז העניין הזה יגמור אותנו סופית. התחלתי להכין לעצמי מקלט לברוח אליו עם צאת הגיליון.

לימור גריזים, הכתבת שלקחה על עצמה לדבר על זה, העניקה למאמרה את הכותרת "לשבור את השתיקה". במקום לכתוב ישירות על הטרדות מיניות בתוך הציבור הדתי, היא משתמשת בקולה של אשרה ילובסקי־גרינבלט, מתנדבת במרכז:

אשרה, בחורה דתייה בת 22, היא מתנדבת במרכז לסיוע לנפגעות תקיפה מינית באזור השרון. היא למדה בכל מוסדות החינוך "הנכונים" וגרה בסביבה ה"נכונה", ובכל זאת החליטה, לפני שנתיים, שהטוב ביותר שהיא יכולה לעשות הוא להתנדב במרכז סיוע ולעזור שם לנשים שעברו את החוויה הנוראה ביותר שיכולה להיות לאשה: חילול גופה. אשרה: "בהתחלה היה קצת הלם בסביבה הקרובה אלי, שאלו אותי 'למה אני מתנדבת דווקא שם'. אמרו שאולי כדאי לי לחכות עד שאתחתן". הגיע הזמן לשבור את קשר השתיקה, והגיע הזמן לומר בקול שהטרדות מיניות, תקיפות ואפילו אונס, קורות גם אצלנו (שם, 40).

למה דווקא לימוד תורה? האתר שבו יכולות חברות המערכת לדבר בחופשיות הרבה ביותר בתוך הגיליון הוא גם המקום שבו עליהן לגלות את מירב האחריות. "דבר המערכת" הוא אמנות של דיבור חזק שאינו צורם, מניפסט פמיניסטי שאין בו זכר למלה פמיניזם, והכרזה על מהפכה שחרגה מתחומי היחידה הפועלת והפכה נחלתן של רבות. מאמר המערכת נפתח בטון אקדמי־משהו. בהרחקת העדות אל "תחושות בקרב הדור הצעיר" (המובאות כראיות "מן השטח"), אך במהלכו מסומן השינוי ומדובר בהשלכותיו:

בשנים האחרונות יש תחושה, לפחות בקרבנו, הדור הצעיר, שבתחומים מסוימים בנוגע לנשים, יש פער בין המציאות הסובבת לבין המעמד הרשמי, יחס החברה ונורמות החברה הדתית והכללית. אנו רוכשות השכלה בכל תחומי התרבות הכללית, אבל מעט מאתנו מכירות את הגמרא; בשמחת תורה אנו צופות בגברים הרוקדים ושמחים, ולנו נותרת הבכרה לעמוד בצד, פסיביות; נשים שונות מגיעות לתפקידים רבי מעלה: שופטות, רופאות, נשות עסקים וכדומה, אבל בציבוריות הדתית ובממסד הדתי לא נשמע קולן, כמעט.

המהפכה האמיתית היא בלימוד תורה לשמה שהתפתח בשנים האחרונות...

+ רואים אור: שואה בחדר האטום, מאת משה צוקרמן: מחקר על השימוש הפוליטי בזכר השואה, במיוחד בתקופת מלחמת המפרץ; אל תגיד לילה, נובלה של עמוס עוז; בלאדי מבי, קובץ שירים של רוני סומק. < בירושלים של טדי קולק כותבים המחברים, דב גולדשטיין וטדי קולק: "כל שיכלו ממשלות ישראל לעשות כדי להצר את רגלי הערבים בירושלים המזרחית - עשו. כל מה שיכלו ממשלות ישראל למנוע מהם להתפתח, להתרחב, לבנות, לשפר את איכות המגורים - עשו". < לוב, מחזה של יוסף אל-דרור, מוצג בבימויו בקאמל קומדי קלאב: מחזה חסר עליה, דיאלוגים מהירים המורכבים מקלישאות, מז'ארגון אופנתי ומביטויים שגורים המאבדים את משמעותם.

פברואר 2 < פילוג בסיעת צומת: שלושה מחברי הסיעה, גונן שגב, אלכס גולדפרב ואסתר סלמוביץ', פורשים ומקימים את הסיעה העצמאית יעוד. 7 < שר הבריאות, חיים רמון, מתפטר בעקבות דחיית הצעת חוק בריאות ממלכתי, שיזם. 16 < ארבעה עשר בנקאים בכירים מורשעים בפרשת ויסות המניות, שגרמה לנפילת הבורסה ב־1983. קודם להרשעה, נסגר התיק בהוראת היועץ המשפטי לממשלה, יוסף חריש, בנימוק של חוסר עניין לציבור, ורק פסיקת בג"ץ כפתה על פרקליטות המדינה הגשת כתבי אישום. 25 < פורים תשנ"ד: טבח במערת המכפלה. ד"ר ברוך גולדשטיין, רופא תושב קרית ארבע, יורה למוות בשלושים ותשעה מתפללים באולם התפילה המוסלמי במערת המכפלה בחברון, ופוצע עשרות אחרים. שישה הרוגים נוספים בעיר בתקריות עם כוחות הביטחון. במשך כשבוע נמשכות מהומות בערי הגדה בהן נהרגים שישה עשר פלסטינים וכמאה וחמישים נפצעים. מהומות גם ביפו וביישובי הבדווים בנגב. הרוג מירי שוטרים ברהט. שביתה כללית במגזר הערבי. עוצר מוטל באזורים נרחבים בגדה. מוקמת ועדת חקירה לבדיקת אירועי הטבח.

+ תוכנית הטלוויזיה של דודו טופז, בשנת הבידוב, זוכה לשיעורי צפייה גבוהים. טופז שולח מתנדבים מהקהל למשימות בחו"ל תמורת פרסים. < רואים אור: תרגום עברי של מסע אל קצה הלילה, מאת פרדינן סלין, אנטישמי ופרונאצי, מגדולי סופריה של צרפת במאה ה־20. הופעת הספר, בהוצאת עם עובד, מעוררת פולמוס נרחב: האם היה ראוי לתרגמו ולפרסמו בעברית? < נמרוד אשל, ממנהיגי שביתת הימאים ב־1951, מספר את זיכרונותיו בשביתת הימאים. < רואים אור בערבית: ההבטחה בתורה – פלסטיין ארץ זבת חלב ודבש, מאת עבד אל מג'יד חמדאן: ניסיון להכחיש את משמעות מושג ההבטחה בתורה כפי שנתפס בימין; הבומן ההיסטורי אצל נגיב מחפז, מחקר מאת נביה אל קאסם. < האשה המפלאה שבתוכנו, מחזה מאת חנוך לוין ובימויו, מוצג בתיאטרון הקאמרי בשיתוף עם החאן. < בקרב אנגליה רחוק, תערוכה של איתן ברטל ואילן גולדשטיין, באסכולה, בית הספר לעיצוב בתל-אביב. גיבור התערוכה: האיש ההולך, צלילית שחורה בדמות סמל האיש הירוק מהרמזורים להולכי רגל. הדמות הופיעה לראשונה ב־1988, בהקשרים אקטואליים ומקומיים שונים, בכתובות גרפיטי שציירו ברטל וגולדשטיין בתל-אביב. לאחר כשנה קיבלו השניים פינה קבועה בעיתון העיר.

מארס 1 < חמש מאות עצירים פלסטינים משוחררים במסגרת הסכם הביניים. 12 < מרתון קריאה פומבית של זיכרון דברים של יעקב שבתאי בבית ביאליק בתל-אביב, לרגל הוצאה מחודשת של הספר. במקום מוצגת גם תערוכה מחפציו של שבתאי. 21 < דב ליאור, רבה של חברון, בפסק הלכה: מותר רצח גויים כמעשה נקם. 24 < הרב עוזי משולם מתבצר עם מאה מחסידיו בבית ביהוד. דורש להקים ועדת חקירה לבדיקת היעלמותם של ילדי עולי תימן בשנות החמישים. המתבצרים יורים על שוטרים המנסים להתקרב אליהם. בחילופי היריות נהרג אחד המתבצרים. בראיון לגלי צה"ל חושף משולם את שמו של ראש השב"כ ואת כתובת מגוריו. העיתונים מדווחים על כך, אך נמנעים מלחזור על השם. עו"ד אביגדור פלדמן מעניק למשולם בשישי את פרס החתן הסימבולי, היודע לנצל את הכלל הבסיסי: "תמיד תתמקם בשדה הראייה של האויב. אינך יכול להרשות לעצמך מרחק רטורי. עשה שימוש בבסיסי האויב, בקווי האספקה שלו". בחודש מאי ייעצר משולם עם עשרות מחסידיו.

'שואה בחדר האטום: ה"שואה" בעתונות הישראלית בתקופת מלחמת המפרץ', מחקר מאת משה צוקרמן, הוצאת המחבר, תל-אביב.

זו תופעה ייחודית, היסטורית. נשים לא כבודדות ויחידות סגולה, כפי שהיה בעבר, בוחרות בכך. אין ספק שתופעה זו תוביל למהפכה בציבור הדתי, וימים יגידו מה יהיו השלכותיה.

נשים המתבוננות בקהילה שלהן, מורות, וכן כמה רבנים, מצהירים בגיליון כי השינויים שחלו ביחסי מגדר ידע הם הרי גורל. כיצד קרה שדווקא אתר יחסים זה מולך את השינוי המגדרי כולו, והאם שינוי זה, שיש לו מקבילות בחברות אחרות ולא דווקא דתיות מתרחש כאן בצורה אחרת? במקרה הדתי (חרדי וציוני-דתי כאחד), היתה הזירה האוריינית האתר הראשון והמרכזי שבו עובדו מגמות פמיניסטיות, בין שזוהו ונקראו כך ובין שלא. במלים אחרות, הרוח הפמיניסטית שנשבה אל תוך הקהילה הדתית מבחוץ, ומגמות דומות לה שהיו ונתחדשו בקהילה פנימה, הבשילו לקראת מעשה ושינוי, באתר החינוך לנשים צעירות. ב-בזמן התחוללו שינויים נוספים ואחרים ברמות הפרט והקהילה הנוגעים לחיי הנשים, כגון רכישת השכלה גבוהה, השתלבות בשוק העבודה, ארגון מחדש של חלוקת תפקידים בין המינים בתוך המשפחה, נטילת חלק בפעילות פוליטית וכדומה. אך העניין האורייני, היה והנו עדיין (רק עדיין), התחום הראשון שבו מתחוללים שינויים הנוגעים לחיי האשה כאדם דתי, כחברה "מאמינה ומקיימת". את קו ההתחלה של שינויים אלה (בעת החדשה) ניתן לסמן במהפכה האוריינית של שרה שניירר, מייסדת רשת "בית יעקב" לבנות ב-1917 בקרקוב פולין (Weissman 1976, 139-148). מדוע נבחר דווקא אתר זה? מדוע דווקא שדה הלימוד והדעת הוא החוליה הרכה בשרשרת התוחמת את עולם הנשים מן הגברים, חוליה שעליה "נתלה" המהלך הפמיניסטי-דתי, הכביר משקלו עוד ועוד עד שהיא מחשבת להתפקע? אתרי ידע הם אתרי כוח שבתוכם ניתן להבנות ולשעתק את המערך החברתי, כך שלמעשה לא יתחוללו בו שינויים קיצוניים, גם בחברה פתוחה ודמוקרטית. החברה הדתית והחרדית משמשת כאן מקרה מבחן יוצא דופן, הקורא תיגר על הנחה זו. הידע הדתי-הלכתי הוא מרכז הכוח ה"עיקרי" בארגון חיי היומיום של הפרטים והקהילות, וממנו נטווה מארג מחשבות, מוסרי, פוליטי ואידיאולוגי מחייב. ידע זה היה נתון בידי "גברים יודעים": תלמידי חכמים, מורים, רבנים, דיינים, פוסקי הלכה ורועים רוחניים. מתוכו ובאמצעותו הופעלו ופעלו הקהילות האורתודוקסיות למיניהן, וידע זה, הידע הדתי-הלכתי, הפך לנכס הסוציולוגי המרכזי המבחין קהילות אלו זו מזו, ואת כולן מן הקהילות הלא-דתיות. בחירתן של הקהילות החרדיות (ובעקבותיהן הקהילות האורתודוקסיות כולן) להעמיד את הלימוד במרכז ההווה העכשווית, העלתה את מעמדו של "הגבר היודע" למעמד-על. מהלך זה הפך את אתר הידע לאזור פרדוקסלי, מקום שבו מבקשים להבנות את הקהילה האורתודוקסית העכשווית ולשמרה, מכאן, ומקום שבתוכו מתחוללים כל השינויים המשמעותיים בחייה, מכאן. שינויים אלה כרוכים בהווייתה הרוחנית-תיאולוגית, הלאומית-פוליטית וממילא, גם המגדרית. נוצר מצב שבו לא ניתן לחסום יהודי או יהודייה המבקשים לדעת. דווקא העמדת

הלימוד כמחולל ההווה היהודית בזמננו, כדבר המפריד את היהודי הדתי מן החילוני ומבחין את "היהודי הטוב" מן היהודי האחר חייבה את פרישתו של ידע זה בין כל קהילות המאמינים ובתוכם. הקביעה הבנאלית ש"ידע הוא כוח", וכי שינוי חברתי אמור לבנוע מן ה"התעצמות" שמביאה ההשכלה, מקבלת בעולם הדתי טעם מיוחד. זאת משום שהלימוד הדתי מבקש גם, ובנקודות מסוימות בעיקר ובגלוי, לשמר, ולא לשנות.

כך, במין תערובת יוצאת דופן, מקבל הלימוד הדתי טעם של שימור והבחנה יחד עם טעמים נוספים של הרחבת מעגל היודעים והיודעות. אתר שקשה לשומרים על שעריו להרחיק ממנו את המבקשים לחדור אליו. הבקשה להשתתף במה שסומן על ידי "הגברים היודעים" כפעולה המרכזית של הקהילה, מעמידה אותם בעמדה בעייתית, והופכת אותם למשתפי פעולה מרצון או מכורח בהכנסת הנשים למעגל המשתתפים. הרב אברהם יעקב וולף, מייסד הסמינר החרדי לבנות בבני-ברק, "בית יעקב", תיאר את יוזמתו בצורה פרדוקסלית: "אם נצליח להשריש לתלמידות שתכלית הלימודים לשאוף להידמות לאמותינו, שלא למדו, סימן שהצלחנו בחינוך הבנות" (אלאור 1992, 83).

פרדוקס זה, כלומר הניסיון "לחנך לבורות", לא נעלם מן השיח הציוני-דתי, אך הוא הולך והופך לבלתי אפשרי. צמיחתן המהירה של המדרשות ללימודי קודש לנשים (חמש-עשרה, נכון לספטמבר 1997), מסמנת את השינוי הגדול שחל במקומה של האוריינות היהודית בחיי הנשים, ואת השינוי הגדול שמקומן החדש של הנשים יחולל בעולם הציוני-דתי.

האיזון, הצורך ושקיעתם בסחף המומנט: מי שנתנו דעתם לתופעת הלימוד התורני המתפשטת והולכת בקרב נשים דתיות, הוטרדו בעיקר משאלה אחת: לשם מה? למה לנשים דתיות (חרדיות או דתיות-לאומיות) להיכנס לתהליך תובעני של לימוד, אשר ה"התעצמות" והתועלת הנובעים ממנו אינם ברורים? מדוע מקדישות נשים זמן ומאמץ כה רבים כדי להשיג ידע שנמנע מהן בזמנים קודמים, כאשר המערכת האורתודוקסית שבה הן פועלות מאפשרת להן שימוש מצומצם בידע זה בשל מינון?

התשובה לשאלה זו מצטיירת ברוב המחקרים כפעולת איזון (Lauran 1995, 98-123). כדבק בין העולם החילוני-מודרני לעולם הדתי, כסגירת פער בין הידע הכללי הנרחב שיש לנשים לבין הידע התורני המצומצם שלהן, וכפיצוי על הנחיתות החברתית-ציבורית שלהן בתוך האורתודוקסיה, נחיתות המועצמת מול השוויוניות הגוברת במעמדן בתחומי שוק העבודה והאזרחות.

הבקשה המושמעת לדעת, לדעת יותר, לגלות טקסטים חדשים, לרכוש יכולות קריאה, פענוח, פרשנות וביקורת, וכן הרצון המושמע פחות לקיום ריטואלים דתיים, כגון קריאה בתורה ותפילה בציבור, הופכים בנתיב הסברים זה ל"צורך". המחנכים מדברים על ה"צורך" של הנשים לאזן בין הידע שלהן בפיסיקה, למשל, לבין הנכסים התיאולוגיים שלהן.

'סטודיו', 'הגיליון המלוכלך', עורכת שרה ברייטברג'סמל, גיליון 51, מארס 1994.

+ רואים אור: כימים אחדים, רומן מאת מאיר שלו; השיבה מהבדו, רומן מאת א.ב. יהושע. < תל-אביב, תיעוד זמני, תערוכת צילום קבוצתית במוזיאון תל-אביב: ורדי כהנא מצלמת גיבורי תרבות, (אביב גפן ואחרים), טירנית ברזילי מציגה סצינות מבוימות, מציאות יומיומית המוצגת כמשוחזרת, נעה שטרייכמן מציגה נוף תל-אביבי, שומם בעיקרו, (אנטנות על גגות הבתים, רחובות ריקים) ועוד. בתיה דונר, האוצרת, מדברת על תיעוד ארעי החסר נקודת מבט "מרוחקת דיה כדי לקבע את העקבות באורח קוהרנטי בתוך רצף זיכרון היסטורי". < "קבוצת זיק" המתמחה במציגים המערבים אש והרס, מציגה בירושלים את עבודתה 1:10, מופע שבמהלכו מוקם מבנה ונושרף. < עוזי וייל מגיב בשישי על הכורח שחשים אנשי התרבות להביע את דעתם בוויכוחים בעד ונגד, בנושאים שונים: "כמו שאמר פעם זקן אסקימוסי חכם: הגבר, יש לו גם יד וגם זין. זה עוד לא אומר שהוא צריך לאונן כל היום".

אפריל 4 < ידיעה בעמוד הראשון של ידיעות אחרונות: "ערבים צילמו בתים בצפת. האם מתכוונים הערבים לשוב אל בתיהם בצפת?" למחרת יתברר שהצלמים היו חברי קבוצה שפעלה במסגרת סדנא לצילום במרכז התרבות העירוני בנצרת. 6 < נהרגים שבעה ישראלים וארבעים ושלושה נפצעים בהתפוצצות מכונית תופת בעפולה. את הפיגוע מבצע מחבל מתאבד, איש החמאס. 13 < מחבל מהחמאס מפוצץ מטען באוטובוס בתחנה המרכזית בחדרה. חמישה הרוגים ושלושים ושניים פצועים. 17 < דיווחים בעיתונות על פרשת האזנות הסתר בעיתונים מעריב וידיעות אחרונות. בכירים במערכות שני העיתונים טוענים כי בוצעו האזנות למכשירי הטלפון ולמכשירי הפלאפון שלהם. אנשי משרד חקירות פרטי, אגם חקירות, נחקרים במשטרה. בתקשורת נחשף קשר בין פרקליטם של החשודים בביצוע ההאזנות לבין עופר נמרודי, מו"ל מעריב. 19 < שישה מנצי הפת"ח (ביניהם חנאן ח'ליל אל חיר, בתו של אבו ג'יהאד), שהיו מבוקשים על ידי כוחות הביטחון, חוזרים לרצועת עזה.

+ יוסף גרודינסקי דן בבאבץ בשני ספרים העוסקים בהתנהגות מפא"י לנוכח השואה: אלם, מאת חוה אשכולי (וגמון), ומודעות וחוסר אונים, מאת יחיעם ויץ. המאמר מחולל פולמוס ממושך: האם הוחמצו הזדמנויות להציל יהודים בשל מניעים פוליטיים או בשל חוסר אונים. לכך מתלווה ויכוח על הסמכות לעסוק במחקר היסטורי באקדמיה ומחוצה לה. גרודינסקי טוען כי ההיסטוריונים המקצועיים חיסלו למעשה, למשך שנים, את הוויכוח שבשנות החמישים עוד התנהל בעיתונות. דן מכמן, ראש המכון לחקר השואה באוניברסיטת ברא"ל: "בניגוד לרוב תחומי המדע האחרים, יש למקצוע ההיסטוריה דימוי שהכל יכולים לעסוק בו - פוליטיקאים, שרברבים, בלשנים". < רואים אור: אם תיגע בי אני אצרך, מאת מיכל מירון-שקד: סיפור התעללות של אב בבתו, מסופר בקולות האב והבת. < לחצות את הגבול, אוטוביוגרפיה פוליטית מאת אורי דייזיס.

מאי 4 < טקס החתימה על הסכם עזייריחו מתקיים בקהיר. במהלכו, מסרב יאסר ערפאת לחתום על נספח המפות להסכם, ונעתר רק בעקבות הפצרות נשיא מצרים, חוסני מובארכ. 10 < מפלגת העבודה מפסידה, בראשונה, את ראשות ההסתדרות לרשימת "חיים חדשים בהסתדרות" של חיים רמון. רמון הקים את הרשימה עם חברי הכנסת עמיר פרץ ושמואל אביטל, ובשיתוף עם מר"צ וש"ס, לאחר כישלון פרץ בהתמודדות על המועמדות לתפקיד מזכ"ל ההסתדרות מטעם מפלגת העבודה, ועקב דחיית ועידת מפלגת העבודה את הצעת חוק ביטוח בריאות ממלכתי, שיזם רמון. רמון מבטיח לבצע מהפך במנגנון ההסתדרות ולחולל דמוקרטיזציה במבנהו. 13 < צה"ל מפנה את יריחו. 16 < מושלם פינוי צה"ל מרצועת עזה, הנמסרת לרשות הפלסטינית, מלבד ההתנחלויות ברצועה, שנשארות בשליטה ישראלית מלאה. הצבא ניסה לשמור על מועד הפינוי בסוד, אולם מאות מתושבי העיר עזה שגילו כי מפונה בית הכלא בעיר, התרכזו סביבו והניפו דגלים ובלונים. לראשונה זה שבע שנים מוסר העוצר הלילי מעל העיר, ומכוניות נוסעות בשעות הערב ברחובותיה. יריות שמחה באוויר. 19 < סאפן, הזמרת המרוקאית, מופיעה בנצרת ושרה את "אל אלטלאל" של אום כולתום. תופיע גם בירושלים, במסגרת פסטיבל ישראל.

הנשים עצמן, כמו שהדברים נאמרים במאמר המערכת של מראות וכפי ששמעתי אותן במחקרי (אלאור, בהכנה), מדברות גם הן על "צורך", על רצון ליישב סתירות הנוצרות בקווי התפר שבין חיהן האזרחיים-מקצועיים ובין חיי הדת שלהן. הסברים אלה, המנהירים חלקית את תופעת הדרישה למדרשות, אינם מספקים. סביר להניח שלפועלות בזירה יש "צרכים", אך טעות תהיה לנתח את הצרכים הללו בשדה הפונקציונליסטי, שבו כל פעולה חברתית מכוונת לחידוש הרמוניה שהופרה. פעולת הלימוד לנשים אכן מסופרת בשדה התרחשותה כפעולת איזון בלתי נמנעת, אך למעשה מגמתה מהפכנית. המרדף אחר הידע התורני בקרב נשים דתיות המוצג כפעולה שמטרתה לאחות, להדביק ולאזן בין שלל שיוכי הסטטוס שלהן, מכונן מצב חברתי חדש ואחר.

מצב זה איננו פותר את הבעיות שמדן נבע אלא מעצים אותן. אם אכן תופעת החינוך החדש לנשים נובעת מן המתח שבין העולם הדתי לעולם החילוני-מודרני, הרי שחינוך זה לא יפתור את המתח אלא יארגנו מחדש ובצורה אחרת.

מצב חדש זה דומה למצבים חברתיים אחרים שנגרמו ממהפכות פמיניסטיות, אך ייחודו נעוץ בעיקר בשני עניינים:

1. קיים ניגוד אימננטי בין ערכי היסוד של הפמיניזם לבין אורחות האורתודוקסיה היהודית (ניגוד שאינו קיים ביחס בין דמוקרטיה לפמיניזם למשל). נשים דתיות רבות המצטרפות לתהליך פמיניסטי מגלות שקשה להן לקבל מטלות אמוניות כמובנות מאליהן, וקשה להן שלא לראות כיצד היוצרים הגברים מגייסים את התורה כדי להכפיף לנורמות השוביניזם שלהם. מי שמגלה זאת ומדברת על כך זוכה לתדמית של "מתוסכלת", מצב פסול מעיקרו בחברה הדתית, שבה כל אחד חייב להיות מאושר, שכן הוא חי על פי האמת המוחלטת. משהתגברה על סטיגמה זו, לא עזבה את הדת ונשארה בבית, עליה להתחיל מסע של יצירה ושינוי הכרוך בבעייתיות המפורטת בסעיף הבא.

2. פמיניזם דתי קשור למישור אישי ואינטימי של עבודת שמים. עניין האמונה הפרטית בקיומו של כוח טרנסצנדנטי, מלאכת ההכרה, האהבה והציות לכוח זה, מתחברים בדת היהודית למישורים ציבוריים, לאומיים ופוליטיים. לכן הכמיהה לקיים מניין נשי, לקרוא בתורה בציבור, ללמוד גמרא ולהורות אותה, ליטול חלק בתהליך קבלת ההחלטות ההלכתי-תיות וכדומה, איננה צריכה לעבור רק את שומרי הסף של האורתודוקסיה. עליה לצלוח קודם כל את המישור הפרטי.

זוהי סלילת דרכים חדשות לעבודת שמים, העומדות לא אחת בסתירה ליזכרון הפרטי, המשפחתי והציבורי של עבודה זו. הוספת עניין הקדושה והאינטימיות של האמונה מרחיבים את המהפכה הנשית הזו ומייחדים אותה ממהפכות פמיניסטיות אחרות.

היפוך המנסרה: יהודית גורפיין חותמת את שיחתנו כך:

באירוע משפחתי אחד ניגש אלי אותו הרב שהזכרנו כבר כמה פעמים. הוא ניגש אלי, תביני. "כל הכבוד יהודית" הוא אמר, "עברת את זה בשלום,

קראתי בעיון והגיליון יפה מאוד". היו עוד המון תגובות מחמיאות, כולן בעל-פה. שלא תחשבי שלא באו אלי בחורות בסמינר מדריכות של השירות הלאומי והביעו את הזעזוע שלהן, הן תמימות, צעירות כאלה, מאמינות לכל רב. בעיקרון ובגדול, למרות התגובות החמות, בציבור שלי אני זוכה לקיצוץ כנפיים, אבל אולי בכל פעם קצת פחות.

אני חייבת להגיד לך, שזה היה הגיליון הכי משמעותי שלי, אולי הדבר הכי משמעותי שעשיתי בכלל. אם הייתי יותר מבוססת כלכלית עם העיתון, הייתי אומרת הרבה יותר.

ברגע שבו חברה משכללת את היגדיה הרפלקטיביים ומפרסמת אותם בפומבי, נפתח מומנט ביקורתי חדש. מרגע זה מצטמצם הפער האנליטי בין ה-emic, האופן שבו מפרש אדם את חברתו שלו, לבין ה-etnic, האופן שבו מפענחת החוקרת את חברתו ואת פרשנותו. עם זאת, יש לציין שההיגדים הפרשניים והביקורתיים מפנים ומחוץ אינם זהים זה לזה ואינם מאמצים זה את זה.

הדיאלוג ביני לבין יהודית וחברותיה לא הסתיים. במובנים רבים הוא רק מתחיל. הפערים הפרשניים בין המחקר החברתי לבין אמירותיהם של הפמיניסטים שברבנים אינם מתאחים, אך הם עשויים להצטמצם באמצעות הרפלקסיה והביקורת בשני הצדדים.

הציונות הדתית בישראל, שאיחרה יחסית לקהילות-אחיות בעולם המערבי להפיק צלילים ביקורתיים מבפנים, מתעוררת. חוקרות וחוקרים צעירים דתיים מאתגרים את האקדמיה בתגובות מחקרים חדשים (לויין-כ"ץ 1997). השיתוף ברשתות המדיה השונות, הקמת תחנות רדיו דתיות ובעתיד גם תחנת טלוויזיה, יאלצו את הדוברים לשכלל את סגנונם הביקורתי.

חברות מערכת מראות הביאו לידי ביטוי ביקורת שהבקירה, וסללו את הדרך לביקורות נוספות, שטעם הבוסר שלהן ילך ויפוג. הן הפכו את המנסרה הגברית-דתית על גבה והטילו על הקירות סביב השתקפויות חדשות.

תמר אלאור - המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

¹ חלק מן הדברים המובאים כאן כלולים בספרי בפסח הבא: אורינגוט וזהות של נשים צעירות בציונות הדתית. הספר עתיד לראות אור בהוצאת עם עובד, ובנוסף אנגלי בהוצאת Wayne State Press University.

'עין לציון', תצלומים מאת אלכס ליבק,
עם עובד, תל-אביב.

+ רואים אור: סקס-גובלי, מאת שמואל פלאטו שרון: ספר עותידני מסויט על מחלת האיידס וסכנתה לחברה האנושית; משב רוח מתוככי הסופה, קובץ שירים בערבית מאת מישל חדאד. < נענועי לקסינג'ב, קובץ סיפורים קצרים מאת אתגר קרת, הופך במהירות ללהיט. מחזה בשם זה יוצג בתיאטרון בית ליסין. < כינוס הבאהאוס הבינלאומי נערך בתל-אביב: כולל סיורים בין בתים בסגנון הבאהואס, שנבנו בעיר בשנות השלושים.

יוני 9 < מאתיים עצירים ביטחוניים משוחררים (במקום חמשת אלפים לפי הפירוש הפלסטיני של הסכם הביניים). 11 < עופר נמרודי, ארנון מוזס ועמוס שוקן, המו"לים של העיתונים מעריב, ידיעות אחרונות והארץ, נפגשים כדי לגבש הסכמה על אופן הדיווח על פרשת האזנות הסתר. נמרודי מאיים כי יחשוף קשרים עסקיים בין קבוצות הארץ לידיעות אחרונות, והמו"לים מסכימים לא לפרסם מידע בפרשה, מלבד דיווחים על ישיבות בתי המשפט. ההסכמה תופר בסוף אוגוסט, ובעקבות זאת יפרסם שוקן בהארץ את דבר קיום הפגישה, אבל יתחמק מלהסביר מדוע נכנע לדרישת נמרודי. 12 < מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ', מנהיג חב"ד, מת בארה"ב. מאה אלף איש משתתפים בהלוויה בניו-יורק. חסידים בארץ ובארה"ב, שראו בו משיח בחייו, מצפים לשובו כמשיח, ולפיכך חלקם תובעים שלא לקבור אותו. 14 < הסרט שלא היה, סרט תיעודי של רם לוי על שיטות החקירה של השב"כ, מוקרן בערוץ הראשון: עדויות על עינויים, שבירת איברים, שפיכת חומצות על פצעים פתוחים. 15 < חוק ביטוח בריאות ממלכתי שיזם חיים רמון, מתקבל בכנסת ברוב גדול. חברי הליכוד הם הנמנעים היחידים. 24 < ועדת השחרורים של שירות בתי הסוהר דוחה את בקשתו של מרקוס קלינברג, שהורשע בריגול, לשחרור מוקדם בשל גילו המבוגר ובריאותו הרופפת. + רואה אור: מיפני, ספר שירים של מקסים גילן: פרסום ראשון בארץ, לאחר שנים של גלות בפריס ושל פעילות פוליטית למען שלום ישראלי-פלסטיני. < חסרי דיור מקימים אוהלים ופחונים בשכונת ג'סי כהן בחולון. < במסגרת אירועי חודש הגאווה מקריינים הסינמטקים בירושלים, בחיפה ובתל-אביב סרטים על הומוסקסואליות. < מטא-סקס 94: זהות, גוף ומיניות, תערוכה במשכן לאמנויות בעין חרוד.

יולי 1 < יאסר ערפאת, מנהיג אש"ף, מגיע לעזה חודש וחצי לאחר פינוי כוחות צה"ל מהרצועה, ומתקבל בהתלהבות רבה על ידי הפלסטינים. 12 < סיעת יעוד, שפרשה מצומת, מצטרפת לקואליציה. בג"ץ מונע את מינויו של גונן שגב לשר האנרגיה והתשתית בנימוק שמינוי זה נוגד את חוק יסוד: הממשלה. שגב ימונה לשר רק בסוף השנה. 16 < הפגנה בכניסה לכפר ראמה נגד רצח על רקע חילול כבוד המשפחה, בעקבות רצח תושבת הכפר בידי אחיה. מפגינים ואנשי תקשורת מותקפים בידי תושבים מהכפר. 17 < התנגשויות אלימות במחסום ארז בין פועלים, שמאסו בבדיקות הביטחון האיטיות, לבין כוחות צה"ל. המהומות נמשכות מלפני עלות השחר עד לצהרי היום; שני פלסטינים נהרגים וכמאה נפצעו; 150 אוטובוסים שחונים במקום מוצתים. 18 < מכונית תופת מתפוצצת בסמוך לבית הקהילה היהודית בבואנוס איירס. הבניין, שבו שכנו משרדי הקהילה, מתמוטט. שלושים ושבעה הרוגים ומאות ופצועים. 26 < מכונית תופת מתפוצצת על יד שגרירות ישראל בלונדון. אין נפגעים.

+ אבם, סרט תיעודי של ערן פטנקין, בסינמטק בתל-אביב: גבר פוגש אשה למשך שעה, ומאז, במשך 26 שנה, הוא מחפש אותה. פטנקין, שסרטי עוסקים בעיקר בדמויות שוליות או אקסצנטריות, מסביר בראיון לשישי מדוע אינו עושה קולנוע דרמטי: "שחקן ישראלי לא יכול לקחת טקסט בעברית ולחיות אותו, להיות אותו. וזאת בעיה של השפה לא פחות משל השחקן". < בומיאנובליה, הפקה משותפת של תיאטרון החאן ותיאטרון אל קסבה: רומיאו ערבי ויוליה ישראלית. ההצגה מועלית בערבית ובעברית במשולב.

אוגוסט 3 < המשוררת הפלסטינית, פדוא טוקאן, משתתפת בערב שירה ערבית בעכו. 9 < תיקון לחוק יסוד: חופש העיסוק, קובע כי ניתן לחוקק חוקים שיפגעו בחופש העיסוק, שתוקפם ייקבע למשך ארבע שנים. התיקון נועד לאפשר איסור